

TOPLUMSAL CİNSİYET KURAMINA GİDEN YOLDA YAŞAMI VE FİKRİ KATKILARIYLA CLARA ZETKİN

Funda ÇOBAN*

ÖZET

Clara Zetkin, yaşamı ve “kadın sorunu” özelinde feminist teoriye yapmış olduğu katkılarla kadınların mücadele tarihinde özgün konuma sahip düşünürlerden biridir. Toplumsal cinsiyet tarihine giden yolda, kadın doğasının reddine dayanan analizleriyle önemli bir basamak olmuştur.

Bununla birlikte Zetkin’in de içinde düşünülebileceği Marksist feminizm, feminist literatür içinde cinsiyet körü olmakla itham edilmektedir. Bu çalışma ise, Zetkin’in yaşamı ve fikri katkılarıyla söz konusu savları yanlışladığını iddia etmekte, Zetkin’i hayatı ve fikriyatı ile birlikte düşünerek onun toplumsal cinsiyet tarihine sunduğu katkıları açıklamaktadır. Böylece hem Zetkin’in literatür içindeki özel yerini tespit etmek, hem de söz konusu katkıların günümüz kadınlarının sorunlarını kuşatıcı taraflarının açığa çıkarılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Clara Zetkin, Marksist Feminizm, Toplumsal Cinsiyet, Burjuva Feminizmi, 8 Mart, Sosyalist Feminizm.

ABSTRACT

CLARA ZETKİN'S LIFE AND HER INTELLECTUAL CONTRIBUTIONS IN THE PATHWAY TO GENDER THEORY

Clara Zetkin is one of those women who has a unique place in the history of women emancipation because of her life-long struggle and the contributions to the feminist theory. Because she considered women as the historical subject with male proletariat who would have a significant role for the social transformation. So, Zetkin explained how modern women issue aroused in relation with the structural transformation of production means. Thus she contributed to the theory of gender because she had refused “the nature of women”. In total, Zetkin thought women’s economic and political emancipation was one of the final aims of the socialist struggle.

However, Marxist feminism, in which Zetkin also could be classified, was taxed with being to blind to the gender. According to this view, Marxist feminism neglects the sexist praxis in domestic and public spheres so that it delays the women emancipation to an unknown future. This article argues Zetkin’s life and her thoughts in an intermingled manner falsify those claims. Additionally, it explains

* Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü (fundacoban50@gmail.com)
YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C. X, No. 1, (Nisan 2017)

her contribution to the history of gender. Thus it is aimed to fix the special position of her in feminist literature and to make clear how her contributions still make the shot regarding the current gender issues.

Keywords: *Clara Zetkin, Marxist Feminism, Gender, Bourgeois Feminism, the 8th. March, Socialist Feminism.*

Giriş

Toplumsal cinsiyet kavramı, cinsiyetin son derece karmaşık toplumsal ilişkiler ağı içinde kurulduğunu, bu karmaşık ilişkilerinse basitçe (ne olduklarının bilindiği varsayılan) biyolojik cinsiyetlerin referans çerçevesi olarak kullanılmasıyla anlaşılmasının mümkün olmadığını ifade eder (Bora, 2010: 22). “Kadın doğulmaz, kadın olunur” (de Beauvoir, 1993) ifadesinde içeriğini bulan ve ikinci dalga feminizmin temel kalkış noktalarından biri haline gelmiş olan cins (sex) ve toplumsal cinsiyet (gender) arasındaki kavramsal ayrışmanın fikri kökenlerini ise, 19. yüzyıl kadın hareketlerinin taşıyıcısı bir dizi feminist aktivistin fikri ve pratik eylemliliğinde izlemek mümkündür (Özkazanç, 2013). Örneğin birinci dalga feminizmin kadın önderlerinin savunduğu kadın-erkek eşitliği, kadınların erkeklerden daha aşağı bir doğası olduğunu reddederek “özden” getirilen kadınlık argümanının altını oymaktadır –her ne kadar doğal insan mefhumuna yaslansa da-. Keza, Marksist feministlerin kadın-erkek arasında var olagelen eşitsiz ilişkileri üretim ilişkilerinin çelişkileri bağlamında incelemeleri, “kadın doğası” argümanının üzerine çizilerek tarihsel analizin devreye sokulması anlamına gelmektedir. Bu çerçevede kadınlık halleriyle ilgili önyargıların yıkılması, haklar ve kazanımlar bağlamında kadının toplumsal konumunun ortak bir evrensellik paydasında iyileştirilmesi adına mücadele eden Clara Zetkin, yaşamı ve fikri mücadelesiyle feminizm tarihinin önemli bir noktasında yer almaktadır. Ne var ki bu gerçekle çelişen bir şekilde, toplumsal cinsiyet çalışmalarına ve bir bütün olarak kadın mücadelesine Zetkin’in sunduğu katkılar hakkında yeterince değerlendirme yapılmadığını –en azından Türkçede- söylemek mümkündür. Diğer bir ifadeyle, birkaç biyografik eserden ve konuşmalarının-mektuplarının derlendiği birkaç kitaptan başka, Zetkin hakkında derinlikli araştırmalar bulmak hayli zordur. Zetkin’in bütün eserlerinin derlendiği toplu bir yayın, yazdığı dil Almancada dahi mevcut değildir (Önen, 1992: 8).

İşte bu çalışma, hem bu eksikliği bir parça gidermek, hem de Zetkin’in savunduğu fikirlerin toplumsal cinsiyet tarihini ilgilendiren yönleriyle güncelliğini irdelemek üzere kaleme alınmış ve üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde, Avrupa

sosyalizm mücadele tarihinin en hareketli dönemlerine ait deneyimler ile feminist hareketi biçimlendiren mücadelelerin izlenebileceği bir çeşit günce olarak Zetkin'in yaşamı özetlenecek, bu suretle kadın mücadelesi açısından tarihsel-toplumsal arka plan belirginleştirilecektir. İkinci bölümde, Zetkin'in Marksist feminist fikirleri, dönemin işçi ve kadın hareketlerinin dekor oluşturduğu tarihsel konjonktür dahilinde açıklanacaktır. Son bölümde ise, Zetkin'in mücadelesini güncel boyutlarıyla kadın meselesi açısından anlamaya dönük bir tartışma yürütülecektir. "Marksizmin cinsiyet körü olduğu" yönündeki iddiaları (Hartmann, 2013; Littlewood, 2004) yatay kesen bu tartışmanın, toplumsal cinsiyet teorisinin bugünkü derinliğine katkı sağlaması beklenmektedir.

Bir Yaşam Pratiği Olarak Feminist Sosyalizm: Clara Zetkin¹

Clara Eisner,² 1857 yılında Almanya'nın Leipzig kentine yakın bir köy olan Widerau'da, orta halli bir ailenin en büyük çocuğu olarak doğmuştur. Clara'nın doğduğu ve ilk gençlik yıllarına kadar kaldığı bu köy, küçük kızın ileride işçi sınıfı için vereceği mücadelenin tohumlarını atabilecek denli ağır yaşam koşullarının sürdüğü bir yerdir. Ev işliklerinde, evlere kurulu dokumacılık tezgâhlarında çalışan ve karınlarını güç bela doyuran köylü-emekçiler arasında geçirilen yıllar, insanlık dışı şartlarda yaşam mücadelesi verenlerin deneyimledikleri zorlukları daha bu ilk yıllardan onun zihnine kazımıştır.

Widerau'da geçirilen yılların ardından Eisner ailesi 1872 yılında çocukların eğitimlerini tamamlamaları için Leipzig'e yerleşmiştir. Leipzig'de geçirilen yıllarsa Clara için hem yüksek bir eğitim gördüğü, hem de Almanya'nın sanayileşmiş bu bölgesinde işçi sınıfı mücadelesinin şekillenmesini izleyip sosyalist fikirlerle tanıştığı bir dönem olmuştur. 1875'te Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin (SPD) kurulması ise söz konusu ekonomi-politik ortamın Almanya'da ete-kemiğe bürünmesinin kanıtı gibidir. Bu eğilim öyle hızla güçlenmiştir ki, 1878'de Bismarck tarafından yürürlüğe sokulan anti-sosyalist yasalar, sosyalizm propagandası içeren toplantı, yürüyüş, ilan, bildiri, toplantı vb. her türden politik eylemi partiyi kapatmadan yasaklamıştır. Bu sıralarda 21 yaşında olan Clara, politik gruplarla temas halinde olan Rus arkadaşı Barbara'nın etkisiyle göçmen Ruslarla tanışmış; insanlığın geleceği, toplumsal durum vb. politik konularda tartışmalar yapan bir

¹ Bu bölümdeki biyografik notlar şu iki kitaptan derlenmiştir. Badia, 2002; Dornemann, 2010. Okuma kolaylığı sağlamak açısından bu bölümde fikirsiz alıntılar haricinde söz konusu kitaplara tekrar referans verilmeyecektir.

² Clara Zetkin, Rus eşi Ossip Zetkin ile resmi olarak evlenmemiştir. Zetkin soyadını almakla yetinmiştir. Clara'nın komünizm ile ilgili birikimini geliştirmesinde Ossip Zetkin'in büyük katkısı vardır.

göçmen grubuyla ilişki kurmuştur. Hem fikri hem de özel hayatında çok önemli rolü olan militan Ossip'in Zetkin ile tanışması da bu buluşmalar sırasında olmuştur. Böylece Clara, kendini kızıl-mor davaya götüreceği ve öğretmen okulunun kadınları nihai olarak "iyi bir eş ve anne" olarak yetiştirme idealindeki eğitiminin vaat ettiği geleceği reddeden fikirlere uzanacak başka bir yola girmiştir. Çevresindeki tiplerden hoşlanmayan annesiyle ve annesinin çevresindeki burjuva-feminist kadınlarla³ da bağlarını koparmıştır.

Mezun olduktan sonra bir süre bir fabrikatörün ve bir toprak ağasının yanında "basit" bir mürebbiye olarak çalışmış, ardından Avusturya'nın Traunstein kentine, sonra da Zürih'e geçmiştir. Burada Eduard Bernstein ile tanışmış ve onun konferanslarına katılmıştır. Bu vasıta ile da Almanya'da ilk tekstil işçileri sendikalarından birinin örgütleyicisi ve yöneticisi olan Julius Motteler ile bir araya gelmiştir. Motteler'in vazifelendirmesiyle SDP'nin yasaklı gazetesi *Sozialistin*'i Almanya'ya yasadışı yollarla sokma görevini üstlenmiştir.

Clara, 1882'de Paris'e geçmiş, burada yaşamını birleştirdiği Ossip Zetkin ile sosyalist-feminist bir militan ve yazar olarak faaliyet göstermeye, Fransız ve Alman işçi hareketi yöneticileriyle görüşmeye, Marksizmin klasiklerini yakından incelemeye başlamıştır. Marx'ın kızı Laura ve Laura'nın eşi Lafargue ile yakın dostluk kurmuş; "Emeğin Kurtuluşu" adındaki bir Rus grupta ve "Uluslararası Toplumsal İncelemeler" adındaki bir çevreyle işçi mücadelesi, insanlığın ve Avrupa'nın durumu vb. üzerine fikrîsel toplantılara katılmıştır. Ne var ki tüm bu politik faaliyetlerin bedelini, ev işleri, iki oğlunun bakımı ve aile geçimi için para kazanma üçgeni arasında, adeta zamanı yoktan var ederek ödemek durumunda kalmıştır. Paris'te tam bir yoksulluk çeken Zetkin çifti -bir keresinde kirayı ödeyemedikleri için evden dahi atılmışlar, Clara iki çocuğuyla sokakta kalmıştır- geçimlerini yaptıkları çevirilerle ve yazılarıyla kazanmaya çalışmışlardır. Öyle ki Clara bazı yazılarını Ossip'in adıyla yollamış, böylece bunların "erkek emeği bedeli" üzerinden ücretlendirilmesine çabalamıştır.⁴ Yaşadığı zorluğu Karl Kautsky'ye yazdığı bir mektupta şöyle ifade etmektedir:

"Terziyim, aşçıyım, çamaşırcıyım vb. vb... Kısacası orta hizmetçisiyim. Üstelik bana bir an rahat vermeyen, iki haşarı oğlum var. Tam Louise Michel'in

³ Burada burjuva-feminist ifadesi, Clara Zetkin'in terminolojisi itibarıyla, eğitim hakkına ilişkin gerekçeyi "iyi anne ve eş olmak" üzerinden tanımlayan; kadın haklarını, doğal haklar manzumesi etrafında oy hakları ile sınırlayan -ki bu oy hakkı talebi mülkiyet sınırlamaları etrafında burjuva kadınlar içindi- hareketlere gönderme yapmaktadır.

⁴ O dönemde "eşit işe eşit ücret politikası" bulunmuyordu. Erkek emeğine daha yüksek ücret ödeniyordu.

karakterini incelemeye başlamıştım ki, bir numaralının burnunu silmem gerekti; ancak yerime oturmuştum ki, kalkıp iki numaralıyı doyurmak zorunda kaldım. Kısacası yoksullukla karışık Bohem bir hayat sürdürüyorum" (Badia, 2002; 25).

Entelektüel ve bedensel olarak sürdürdükleri bu yoğun çalışma temposu Clara ve Ossip Zetkin'i bir süre hasta düşürmüştür; içinde buldukları zorluktan bir nebze olsun sıyrılmaları ise Marx'ın damadı Charles Longuet, Karl Kautsky, Eduard Bernstein ve Wilhelm Liebknecht'in yardımlarıyla üç Alman gazetesinin muhabirliğine getirilmeleri sayesinde olmuştur. 1889 baharında Zetkin, II. Enternasyonal'in Paris'teki kuruluş kongresine Alman sosyal demokrasisini temsilen ve kongrede raporlama ve örgütlenme çalışmalarını yapacak on bir sekreterden biri olarak katılmıştır.

Ossip Zetkin'in aynı yıl ölümü üzerine, anti-sosyalist yasanın kaldırılmasının ve Sosyal Demokrat Parti'nin işçi sınıfı içinde giderek güçlenmesinin yarattığı politik konjonktürde Almanya'ya dönen Zetkin artık yetişmiş bir militan olarak ajitasyon ve propaganda faaliyetlerine girmiştir. Almanya'da kadın işçilerin sendikalarda örgütlenmesi için ülkeyi boydan boya dolaşmıştır (Cliff, 1981: 46).1891'de Stuttgart'a yerleşerek, SPD'nin teorik yayın organlarından biri olan *Die Neue Zeit*'in baş redaktörü aracılığıyla son derece ufak çaplı bir dergi olan *Die Arbeiterin* adlı kadın dergisinin sorumluluğunu üstlenmiştir. Çok geçmeden bu dergiye ek olarak, adı 27 yıl boyunca kendisiyle anılacak olan ve "sosyalist-feminist mücadelenin ön saflarındaki yoldaşları eğitmeyi ve ilerletmeyi" (Badia, 2002: 54) hedefleyen *Gleichheit* dergisinin yaratıcısı olmuştur. Zetkin'e göre "*Gleichheit*'in görevi ve var oluşunun temeli, enternasyonal sosyalizmin amaçlarına hizmet etmek, emekçi kadınların kurtuluşunun yalnızca sosyalizmle gerçekleşeceğini, sosyalizmin dünyanın tarihsel kurtarıcısı olarak herkesin insan haklarını tam olarak teminat altına alacağını fark etmelerini sağlamaktır (Zetkin, 2012: 186).Aslında dergi, örgütlü işçi sınıfından kadınlar için iletişim ve bilgi alışverişinin sağlandığı, kadın işçilerin yoğun olarak çalıştığı sektörlerdeki işyeri koşullarını betimleyen yazıların yayınlandığı, Avrupa'da işçi hareketleri ve grevler ile ilgili bilgilerin derlendiği, ev içi hizmetlerde çalışanların sorunlarına özel bir ilginin gösterildiği bir platformdur (Foner, 2012: 33). Ancak okuyucularını yalnızca teorik bilgi ve pratik eylem için isteklendirmekle kalmamış; onları sanatsal yönden geliştiren yazıların da seçkin bir örneği olmuştur (Pieck, 1996: 211). Zetkin'in derginin başına geçtiği yıldan, editörlük görevinden alındığı 1914'e dek *Gleichheit*'in tirajı 2000'den 125.000'e yükselmiştir (Cliff, 1981: 24, 25). Bu da Zetkin'in politik ajitasyonda ne kadar başarılı olduğunu göstermektedir. Dergi faaliyetlerinin haricinde, çoğu bir kadın olmasından kaynaklanan politik ve toplumsal parti içi ve

dışı zorluklara rağmen -o yıllarda sosyalist çevrelerde dahi kadınların iş ve siyaset yaşamındaki varlıkları yadırganıyor; hatta köstekleniyordu- dil becerilerinin gelişkinliği (Almanca, İngilizce, Fransızca, İtalyanca ve biraz da Rusça bilmekteydi) sayesinde hem Avusturya, İngiltere, Rusya, Fransa gibi ülkelerin sosyalist ve sosyalist-feminist yayınlarında makaleler, ajitatif yazılar yayınlayarak gerçek bir enternasyonalizm savunucusu olduğunu kanıtlamış; hem Almanya'nın çeşitli eyaletlerinde işçilerle ve diğer emekçilerle yakın temaslarda bulunmuş; hem dinleyici sayısı 1.500'ü aşan, bir yılda sayısı 300'ü geçen ulusal konferanslarla ülkeyi boydan boya dolaşmış; hem de SPD'nin kongrelerinde delegeliğe seçilen tek kadın militan olarak sözü sayılan aktif bir partili olmuştur. Rosa Luxemburg, Franz Mehring, Karl Liebknecht gibi isimler Zetkin'in yaşamına yine bu yıllarda girmiştir.

Ne var ki Zetkin yıllarca sürdürdüğü kadın mücadelesinin meyvelerini ancak 1900'lü yılların başlarından itibaren almaya başlayabilmiştir. Sosyalist-kadın hareketini örgütleyebilmek için verdiği yüzlerce konferans, yazdığı yüzlerce yazı vb. sayesinde konuya ilişkin enternasyonal bir duyarlılık ve ilgiyi nihayet uyandırabilmiştir. Böylece sosyalist çevrelerde uluslararası sosyalist kadın hareketinin örgütlenmesi için girişimler başlamıştır. Örneğin, 1907'de Stuttgart'ta, 15 ülkeden 59 kadının katılımıyla toplanan 1. Enternasyonal Sosyalist Kadınlar Konferansı'nda emekçi kadınların haklarına ve mücadelelerine yönelik bir örgüt kurulması kararlaştırılmıştır. Bu örgütün genel sekreterliğine Zetkin seçilmiş, yayın organı da *Gleichheit* olarak belirlenmiştir. Konferansların ikincisi 1910 yılında Kopenhag'da düzenlenmiştir. Kongrede Zetkin, her yıl Mart ayında bir günün (Amerikan sosyalist kadınlarının ülkedeki burjuva süfrajete hareketine karşı düzenledikleri eyleme atfen) uluslararası kadınlar günü şeklinde bir eylem günü olmasını önermiştir. Burada, "tüm ülkelerin sosyalist kadınlarının bu günü, kendi siyasi ve sendikal örgütleriyle uyum halinde örgütlemeleri" istenerek "temel hedefin kadınların oy hakkının elde edilmesi olduğu" belirtilmiştir (Badia, 2002: 87).

Ne var ki bu yıllar işçi sınıfının örgütlülüğünün artmasının yanında 1. Dünya Savaşı'na giden taşların da döşendiği yıllardır. Zetkin henüz Balkan Savaşı patlak verdiğinde bile kapitalizmin "emperyalizm aşamasına" geçişini yazılarında belirtmekte, savaş kışkırtıcılığına karşı enternasyonal işçi birliğini savunmakta ve ulusal sosyalist partileri savaşa karşı inisiyatif almaya çağırmaktadır. SPD içinde yalnızlaştığı -ona destek verenler yalnızca Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht'ti- bu süreç, Almanya Parlamentosu'nda SPD'nin de büyük desteğiyle savaş kredilerinin onaylanması, uluslararası işçi birliğinin milliyetçi siyasete yenik düşmesi anlamına gelen II. Enternasyonal'in çöküşü ile sona ermiştir. Zetkin ve "yoldaşları" için tam bir çöküntü ve hayal kırıklığı yaratan bu politik durum yine de

onun barış için verdiği mücadeleyi durduramamıştır. SPD'nin *Gleichheit*'a uyguladığı yoğun sansüre rağmen -derginin sayfalarında Zetkin'in yazıları ve pek çok sütun siyah şeritlerle kaplanıyor, Zetkin okuyucuların yazının gidişatından bağlamı çıkarmasını ümit ediyordu-, "emperyalist savaşın" bir an önce durdurulması için yazılar yazmış, broşürler hazırlamış; yoğun göz hapsine -mektupları okunuyor, evi gözetleniyor ve soruşturmalara uğruyordu- ve tutuklanmalara rağmen-1914'te "vatana ihanete teşebbüs" suçundan aleyhine dava açılmış, dört aylık tutukluluğun ardından kefaletle serbest kalmıştı- uluslararası arenada barışa destek veren militanlarla buluşup eylem planları yapmanın yollarını aramıştır. 1916'da SPD içinde Rosa Luxemburg'un liderliğini yaptığı sol kanat Spartakistler Birliği içinde yer almış, SPD'den ayrılarak kurulan Bağımsız Sosyal Demokrat Parti'ye (USPD) destek vermiştir. Bu nedenle de 26 yıl emek verdiği *Gleichheit* dergisinin editörlüğünden alınmıştır. Bunun yerine küçük bir kadın dergisi olan *Leipziger Volkzeitung'un* redaktörlüğüne getirilirken, Zetkin'in dergiden ayrılmasından birkaç yıl sonra tirajları iyice düşmüş olan *Gleichheit*, yayınına son vermiştir.

Bu arada son sürat devam eden savaşın yarattığı yıkım, ekonomik çöküntü ve sefalet, vaat edilen "iş ve ekmeğin" cephede kazanılamayacağını emekçilere kanıtlamıştır. 1918 yılına gelindiğinde büyük grevler, savaş karşıtı gösteriler ve isyan, savaş yanlılarının sesini bastırmaya başlamıştır. Zetkin'in büyük bir coşkuyla selamladığı Bolşevik Devrimi ise, Almanya'daki işçi hareketlerini canlandırmanın bir başka referansı olmuştur. Almanya'daki bu "devrimci durum" Zetkin'i olduğu kadar hapisten 16 Kasım 1918'de çıkmış ve kısa süre içinde Spartakist grubu Alman Komünist Partisi'ne dönüştüren liderlerden biri olan Rosa Luxemburg'u da etkilemiştir. Zetkin ise, hareketi kitlelerden koparacağını düşündüğü için KPD'nin kurulmasına temkinli yaklaşmıştır. "Kanlı hafta" olarak bilinen ve Luxemburg ile Liebknecht'in öldürülmesi ile sonuçlanan 11 Ocak-16 Ocak 1919 ise, Zetkin'i son derece sarsmıştır. Yaşadığı acıyı tahmin etmek, yoldaşı Rosa'yı son nefesinde dahi anmasından mümkündür.⁵ Ancak o günlerde bu durum onu yıkıma uğratmamış, hatta yoldaşları ile birlikte sürdürdüğü mücadeleyi kazanmak için daha fazla çalışmak gerektiği düşüncesiyle ömrünü adadığı sosyalist-feminist safta daha büyük bir azimle yer almıştır. Ölene kadar da önceleri temkinle yaklaştığı; ancak hem bir politik gereklilik hem de Rosa'nın ve Karl'ın siyasi mirası olarak gördüğü KPD saflarında yer almıştır. Dolayısıyla 1920 sonrası, Zetkin'in mücadelesinde farklı bir evre olarak görülebilir. Nitekim Zetkin Almanya'yı sürekli olarak Rusya ile ittifaka

⁵ Bu konudaki hisleri için: Zetkin, 2012; 196-201.

çağırarak, ülkesinde Sovyetler tarzında bir devrimin olanaklarını araştırmıştır. Henüz 1917 yılında mektuplaşmaya başladığı ve ileride yakın dostlarından biri olacağı Vladimir Lenin ile arkadaşlığı da bu süreçte şekillenmiştir. Bu ilişkiler dolayısıyla yayın ömrü fazla uzun sürmemiş olan *Komünistin* adlı kadın dergisinde Sovyet kadınlarının başarılarına yer vermiş, Versailles Antlaşması'nda yer alan adaletsizlikleri lanetlemekle birlikte intikam yerine Rusya ile dayanışma adına çağrıda bulunmuştur. Bu fikirleri, 1920 seçimleri itibariyle üyesi olduğu Reichstag (Alman Parlamentosu) kürsüsünden de sıklıkla dile getirmiştir.

Bu yıllarda uluslararası arenada ise Zetkin, Sovyet Devrimi'ne duyduğu inancı ve verdiği desteği III. Enternasyonal'in önce Batı Avrupa Sekreterliği görevini, ardından da Enternasyonal'in Yürütme Kurulu üyeliğini –Parti'den bağımsız birey ve tam yetkili yönetici olarak- ve Kadın Kolu Sekreterliği'ni üstlenerek sürdürmüştür. Dolayısıyla Zetkin için Rusya içi geziler de dahil olmak üzere uzun seyahatler dizisi başlamıştır.

Bu seyahatlerin birçoğu hayli tehlikeli ve zorlu olmuştur. Zetkin çoğu durumda geçtiği ülkelerde soruşturmaya ya da tutuklanmaya uğramamak için - kendisine geçiş izni verilmediği oluyordu- sahte kimlikler kullanmış, polisleri atlatacak taktikler uygulamış ve kılık değiştirmiştir. Örneğin Enternasyonal'in Milano Kongresi'nden dönüşte İsviçre-Almanya sınırını geçemeyeceğini anlayınca, sürülmüş tarlalardan ve su basmış araziden geçerek gece yarısında iki saatlik bir yürüyüş yapmış, çukurlardan, tel örgülerden atlamış, bir derenin içinden geçmiş ve sırlıklam vaziyette bir Alman trenine atladıktan 24 saat sonra kendini kürsüde 4000 kişiye hitap ederken bulmuştur ki yaşı 63'tür (Badia, 2002: 205). Ne var ki Zetkin'in ne KPD içindeki ne de Enternasyonal içindeki yeri pek tekin değildir. KPD yönetimi ile Kapp Darbesi'ni desteklemediği için, Komüntern ile Lenin'in öncü parti fikrine eleştirel baktığı, parti içi muhalefetin yollarını tıkayan mekanizmalara karşı olduğu ve Lenin'in kimi eril tutumlarını benimsemediği için sürtüşmeler yaşamaktadır.⁶

Öte yandan bu yıllarda Zetkin, Sovyetler'de emekçilerin ve kadınların durumunu yakından gözlemlemek üzere Rus coğrafyasında seyahatlerde bulunmuş, Moskova'daki Komünizm Akademisi'nde Sovyet kadınlarının sosyolojik durumu üzerine araştırmalar yapmış, SSCB'de yaşayan Müslüman kadınların durumuyla yakından ilgilenmiştir. Batı Avrupa ile Rusya arasında mekik dokuduğu söz konusu dönemde 70'li yaşlarına gelmiş olan Zetkin, iyiden iyiye ağırlaşmış olan sağlık sorunlarıyla da baş etmeye çabalamaktadır. Zetkin'in yine bu yıllardaki bir başka

⁶ Zetkin, Stalin'e karşı Lenin'e olduğundan çok daha mesafelidir.

mücadele mevziisi ise, Albert Einstein ve Anatole France gibi isimlerin de destekleyicileri arasında yer aldığı, Sovyet Rusya'ya yardım için kurulmuş Uluslararası İşçi Yardımlaşması Kurumu başkanlığıdır. Daha sonraları tüm ülkelerdeki işçi mücadelesine destek olmak, grevdeki işçilere yardımda bulunmak, emekçilerin çocuklarına bakmak gibi misyonlar üstlenen kurum, komünist mücadelenin de ötesinde açlık ve sefaletle karşı uluslararası bir dayanışmanın gerçekleşmesine ön ayak olmuştur. Bu yapıya paralel bir diğer örgüt olarak baskıya ve kovuşturmayla uğrayan devrimcilere yardım amacıyla kurulmuş Uluslararası Kızıl Yardım ise, Zetkin'in girişimleri ve azmiyle kısa sürede ırkçılığa ve cinsiyetçiliğe karşı kampanyalar yürüten etkin bir örgüt haline gelmiştir.

Mücadeleyle dolu yaşamında Zetkin'in aleyhine çalıştığı son dava ise Hitler faşizmi olmuştur. Nitekim gözleri neredeyse körleşmiş olan, günde sadece birkaç saat ayakta kalabilen, günlerce odasından çıkamayan bu kadın, sekreteri aracılığıyla var gücüyle makaleler dikte etmiş, Alman halkını faşizme karşı ortak cepheye çağırmıştır. Alman paramiliter faşist grupların kol gezdiği, kendisine ölüm tehditlerinin yağdığı bir ortamda meydan okurcasına yaptığı konuşma ise bu yaşlı komünistin son militanca eylemidir. Nitekim Zetkin, 1932 Temmuz seçimlerinde KPD sıralarından yeniden milletvekili seçilmesine müteakip, Meclis'in en yaşlı üyesi olarak parlamentonun açılış konuşmasını yapmak üzere Berlin'e davet edilmiştir. 230 kahverengi gömlekleli nasyonal sosyalistin arasına bu "azıllı komünistin" gelmeye cesaret edip edemeyeceği son dakikaya kadar merak konusuyken Zetkin, etkisi günlerce ülke ve dünya gündemini saracak olan, uluslararası barışa yönelik tarihi bir konuşma yapmıştır (Pieck, 1996: 231).

Bu konuşmadan günler sonra Hindenburg tarafından 23 Mart 1933'te Hitler'in şansölye ilan edilmesi ile başlayan dönemin şafağındaysa Zetkin hala hasta yatağında bir yandan "Lenin'in Dünya Kadınlarına Mirası"nı nefes nefese dikte etmekte, bir yandan da yazılarıyla dünyayı faşizme karşı uyaran makaleleri yetiştirebilmek için çabalamaktadır.⁷ Ne var ki gücü 1933'ün 20 Haziran gecesinde bütünüyle tükenmiştir.

Cenazesi Moskova'daki Kızıl Meydan'da 400.000 Sovyet yurttaşın, Alman ve dünya işçi mücadele örgütlerinden pek çok liderin katılımıyla gerçekleşmiştir. Stalin ve Molotov cenazesini taşıyanlar arasındadır. Mezarı ise en ünlü komünist önderlerin gömülü olduğu Kremlin'de konuşlandırılmıştır.

⁷ Örneğin ölümünden önceki gece Zetkin bu minvalde bir yazı dikte etmekteydi. Yazı Clara ağırlaşmış, devam edemediği için bitirilememiştir.

Marksist Feminizme Zetkin Katkısı

Zetkin, bu kısa biyografiden anlaşılacağı üzere politik olarak hayli aktif bir yaşam sürmüştür. Sosyalist mücadelenin hem örgütleyicilerinden hem de liderlerinden biri olarak tarih sahnesinin özgül bir noktasında durmaktadır. Ancak bu özgüllükte, adanmış bir militan olmasının yanında kadınların sosyalizm mücadelesine kazanımı konusunda savunduğu fikirlerin de etkisi bulunmaktadır. Üstelik bu fikirler yalnızca teoriden beslenen bir idealizmin değil, kadınların politik ve toplumsal olarak baskılandığı bir dönemde yaşayan herhangi bir kadının yaşayabileceği sorunları bizzat kendi yaşamında deneyimlemesiyle biçimlenmiştir. Diğer bir ifadeyle Zetkin kadın olarak doğmanın tarihsel olarak yarattığı eşitsizlikleri birebir yaşadığı ölçüde, bunu evrensel bir mücadelenin parçası olarak tanımlamanın düşünsel arka planını temellendirecek malzemeyi biriktirmiştir. Erkek egemenliğinin politik ve toplumsal sahnede kadınlara çok az söz verdiği, eril dilin hâkim olduğu söz konusu konjonktürde kadın kimliğini kaybetmeden mücadelesini tüm cinsiyetlere ve uluslara genişletmenin yollarını aramıştır. Bu açıdan onu çağdaşı benzerlerinden ayrı kılan belki de en önemli nokta, “kadın sorununa” mücadelenin içinde önemli bir yer atfederek, bu “sorunun” tarihselliğini gözler önüne serecek teorik altyapıyı gündelik yaşamın problemlerinde cisimleştirebilmesidir.

Zetkin’in savunduğu fikirler kadınların çalışma hayatında yaşadığı eşitsizliklere, kadın ve anne olma rollerinin getirdiği zorlu yaşam koşullarına, kadınların politik sahnede yer almasının önünde duran hukuki, idari ve toplumsal engellere odaklanmaktadır. Ancak o, bu tipten problemleri dönemin “burjuva feministleri” gibi soyut birey tanımında ifadesini bulan hak mücadelelerinin özcü doğasından değil, kadınların ezilişinin tarihsel açıklaması üzerinden çözümlenmektedir. Friedrich Engels’in *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* (2000) adlı eseri ile August Bebel’in *Kadın ve Sosyalizm* (2013) adlı yapıtı bu çözümlenmede, Zetkin’in iki temel dayanak noktasıdır. Buradan hareketle Zetkin her iki esere bir katkı olarak aile içi üretimin yerini nasıl sanayi üretiminin aldığını göstermiş (Badia, 2002: 40) böylece kadın sorununu tarihsel bir mesele olarak ele alarak kadının ezilmişliğinin olumsal geleceğini gözler önüne sermeye çalışmıştır.

Klasik bir Marksist olarak Zetkin’e göre, söz konusu ezilmişliğin çıkış noktası, üretici güçlerin gelişimini ve üretim araçlarının eşitsiz dağılımını koşullayan üretim ilişkilerinin yapısında yer almaktadır. Ancak Zetkin’i burada özgün kılan nokta, onun “kadın sorununu” modern bir sorun olarak ele almasından kaynaklanmaktadır. Kendi ifadeleriyle “kadınların kurtuluşu sorunu makine çağında

doğmuş olan modern zamanların çocuğudur.” (Zetkin, 2012: 63). Ne var ki, Zetkin’in, sorunu bu şekilde tespit etmiş olması, onun kadınların modern zamanlar öncesinde de ezildiğini reddetmesi anlamına gelmemektedir. Nitekim Zetkin’e göre, üretici güçlerin gelişmediği köleci ve feodal toplumlarda kadın, yeniden üretimi sağlayan ev idaresinden sorumlu, haklardan yoksun bir çeşit köledir. “Üretim eski, yetkin olmayan iş araçlarına bağlı olduğu sürece de kadının kendi faaliyet alanını genişletmesi mümkün değildir ve kadın işte bu nedenle eve zincirlenmiştir (Zetkin, 1996: 12). Diğer bir ifadeyle, ev içi köleliğin nedeni kadının ev içi üretimine duyulan ekonomik ihtiyaçtır. “İyi bir ev kadını”na gösterilen saygı da kültürün içinde yer alan kabullerin değil, iktisadi gerekliliklerin bir neticesidir. Ancak ne zaman ki, üretici güçler gelişerek kadının ev içindeki eski üretici faaliyetini verimsiz ve bir ölçüde gereksiz kılmaya başlamıştır; işte o noktadan sonra ev içinde değersizleşen kadın emeği, sanayileşmenin gereklerine uygun olarak çeşitli iş kollarına dağılmaya başlamış ve “modern kadın sorunu” ortaya çıkmıştır:

“...kadının faaliyeti kesin olarak ev içinden toplum içine kaydırıldı. Başlangıçta kadını fabrikaya çeken şey görece yüksek kazanç, daha kolay iş umudu idi. Ama çok geçmeden zorunluluğun gücüyle sanayi yaşamının ta göbeğine fırlatıldı ve orada tutsak edildi” (Zetkin, 1996: 15).

Üstelik burjuva ev kadınları da bu süreçten bağımsız değildir. Onlar da hızla gelişen sanayinin ürettiği emek-sermaye çelişkisinin sonuçlarına maruz kalmaktadırlar. Nitekim Zetkin, Ocak 1889’da “Kafa Proleterleri, Kadın Sorunu ve Sosyalizm” başlıklı konferansında, gelişen kapitalizm koşullarında burjuva ve proleter ailenin çökme nedenlerini emek-sermaye çelişkisine bağlamaktadır (Krupskaya, 1996: 187-185). Zira proleter kadınlar düşük ücretler ve çalışma koşulları nedeniyle yan iş olarak fahişeliğe sürüklenirken, burjuva erkeklerin evlilik kurumunun yükünden kurtulmak üzere evlenmemeyi tercih etmeleri “bekâr burjuva hanımlar” kitlesinin artmasına sebep olmaktadır.

Modern iktisadi sömürü ilişkilerinin çelişkili yapısında kadın, yükümlülükleri ve sahip olduğu haklar arasındaki tezatın bir neticesi olarak toplumsal sahnede sesini yükseltmeye başlamıştır. “Kadının faaliyeti tasarruf amacıyla olmaktan çıkıp kazanç amacıyla olmaya dönüşmüş, ama kadın bununla erkeksiz de yaşama olanağını kazanmış bu da kadına ilk kez tamamıyla bağımsız bir yaşam sürdürme yeteneği vermiştir.” (Zetkin, 1996: 15). İşte, emeğin özgürleştirici niteliği, bu paradoksal ilişkide gizlidir. Zira ev yaşamından iş yaşamına geçen kadın, kapitalizmin tüm yabancılaştırıcı etkilerine rağmen, kendi insani ve toplumsal potansiyellerinin farkına varmış ve emekçilere özgü bir bilinç geliştirmeye

başlamıştır.⁸ Bu nedenle erkek işçiler, kadınların düşük ücretlerle çalışmalarından dolayı oluşan rekabet koşullarında kadınları değil, emek-sermaye çelişkisini hedef almalı; kadınları proletaryanın bir kolu olarak görmelidirler. “Sınai kadın emeğine karşı çıkmak, kadını gerisin geriye eve zincirlemek istemek, işte bu tam da makinelerin rekabetini makineleri kırarak bertaraf etmeyi düşünen İngiliz işçilerinki gibi boşuna ve budalaca davranmak olur” (Zetkin, 1996: 18). Bu süreçte yapılması gereken, toplumsal biçimleri yeni ekonomik durumlara uygun hale getirerek kadını siyasi ve hukuki olarak erkeğe eşit hale getirmektir (Zetkin, 1996: 19). Diğer bir ifade ile yalnızca erkek emekçilerin değil, kadın emekçilerin de dayanışma içinde mücadeleyle kazanılması gerekmektedir.

Ancak Zetkin modern koşullarda erkek işçiler ile kadın işçiler arasındaki iktisadi-toplumsal çıkar farklılaşmalarının ev içi uzantılarının da farkındadır. Bu sebeple iş ile ev arasında sıkışan kadının durumunun vahametinin altını sıklıkla çizmektedir. Zira kadınlar, bir yandan erkeklerle işgücü piyasasında rekabet edebilmek için daha fazla sömürüye maruz kalmayı kabul etmekte, bir yandan da geleneksel kadınlık rollerinin devamı niteliğinde “iyi bir eş ve anne” olarak erkek cinsiyetinin tahakkümüne maruz kalmaktadır. Bu açıdan kapitalist üretim ilişkileri içinde kadın, iki kere “köleleştirilmiştir”. İşçiler kapitalistler tarafından nasıl boyunduruk altına alınmışlarsa, kadın da erkek tarafından öyle boyunduruk altına alınmıştır ve bu durum kadın ekonomik özgürlüğüne kavuşmadığı sürece de öyle kalacaktır. Üstelik söz konusu “kölelik hali” cinsiyet rollerinin toplumsallığını gizleyen doğallaştırılmış kültürel-toplumsal inanış ve pratiklerle desteklenmektedir. Nitekim Zetkin’e göre, “kadınlık mesleği” diye bir şey yoktur. “Kadınlara çeşitli tarihi dönemlerde, iktisadi gereklerden doğan belli bir konumu veren bu toplumsal durumlar, aynı zamanda kadının toplumsal rolü üzerine düşünceleri beslemektedir” (Zetkin, 1996: 10). Kadın hiç de doğası itibariyle kanaatkâr, fedakâr, bağımlı, akıldan yoksun, dar ve geri kafalı değildir. “Yüzyıllardan beri boyunduruk altına alınan ve köleleştirilen, doğuştan itibaren sistematik bir şekilde fiziki ve ruhi köreltmenin hedef tahtası olan kadın, kaçınılmaz olarak yeterli gelişmiş olan ve tek yönlü gelişen bir yaratık” haline gelmiştir. Doğanın kadına annelik sevgisi bahşettiği yönündeki görüşler, basit metafizik açıklamalardan öte bir anlam taşımamaktadır (Zetkin, 1996: 39). Zetkin, bu noktada kendi çağının hâkim düşüncelerini bir adım daha radikalleştirerek, kadın olmanın duygusal ve fikirsel doğasını tanımlayan görüşlere de karşı çıkmaktadır. Ona göre, “kadının zengin ve

⁸ Kadın için dışarıda çalışmak mı yoksa kullanım değerini öne çıkaran niteliğinden dolayı ev içi emek mi özgülleştiricidir? Kanımızca bu tipten sorular sadece somut durumun somut tahlili ile yanıtlanabilir. Emek-sermaye çelişkisinin bulunduğu her alan, özgürleşme potansiyelleri taşıyan bir sömürü-tahakküm ilişkisini besler.

derin hissi yaşamı ve ebedi kadıncılığın manevi soyluluğa götüren etkilerine dair duyulan laflar değersizdir ve söz konusu kavramlar ebedi geçerli düşüncelerin ifadesi değil, sadece somut bir durumda var olan, sürekli akış içinde olan toplumsal ilişkilerin onunla birlikte değişen soyutlamaları ve görüntüleridir” (Zetkin, 1996: 41, 42). Kaldı ki, kadınlık halinin bu tarihselliği içinde “geri kalmış ve aşağı” olarak nitelenen kadını, ironik bir şekilde anneliğin ağır sorumluluk getiren yükümlülükleriyle donatmak mantıksal bir tezatin dışavurumudur. Bu tezatin neticesi olarak, kadının “sözüm ona annelik görevlerini” de hakkıyla yerine getirmesini beklemek abesle iştigaldir. Modern kadın sorununu ortaya çıkaran tarihsel koşullarda emekçi kadının yoğun mesaisi ve nasıl sömürüldüğü göz önüne alınırsa bu kadının çocuklarının bakım ve eğitim ihtiyaçlarını karşılayamayacağı aşikârdır. Zetkin’e göre, “çocuk dünyaya getirmek değil, anne olmak güçtür.” (Badia, 2002: 72). Bir anıştırmayla söylenirse, anne doğulmamakta; anne olunmaktadır.

Zetkin, kapitalist üretim ilişkilerinin iktisadi ve ideolojik örgütlenmesinin hemen her aşamasında ortaya çıkan bu tipten çelişkilerin ortadan kalkmasında nihai çözüm olarak sosyalizmi görmektedir. Üretim araçlarının toplumsal mülkiyete dönüştürülmesi ile bağıntılı olarak, “bireysel yemek ocağı ile çamaşır leğeninin başında solan, bezgin, sıkıntı içindeki ev kadınlarının” tam bir hukuki ve toplumsal eşitlik paydasında kolektif yaşama katılımının devrimci dönüşümle gerçekleşeceğine” (Zetkin, 2010: 90) inanmaktadır. Yaşamı boyunca kadınları sosyalist mücadeleye katmaya çalışmasının temelinde de bu inanç yatmaktadır. Ancak o, devlet iktidarının ele geçirilmesinin otomatikman toplumsal dönüşümü gerçekleştirmeyeceğinin de bilincindedir. Kendi ifadeleriyle “yeninin ortaya çıkması için aynı zamanda iktisadi ve toplumsal olarak çekiçle de felsefe yapmak zorunludur.” (aktaran Pieck, 1996: 223). Rusya’da siyasi iktidarın proletarya tarafından ele geçirilmesine rağmen kadın mücadelesine devam etmek gerektiğini savunmasının nedeni de budur. Nitekim Zetkin’e göre, politik devrim gerçekleştirilmiş olsa dahi “halen insanların duygularına, düşünce ve tavırlarına eski toplumsal durumun güçlü kalıntıları hâkimdir ve bu erkeklerden hiç de az olmamak suretiyle bizzat kadınlarda da böyledir” (Zetkin, 1996: 87).

Bu düşüncelerle paralel olarak Zetkin, içinde yaşadığı toplumda karşılaştığı sorunların ortadan kaldırılması sürecindeki faaliyetlerini belirsiz bir gelecekte patlak verecek devrimci dönüşüme ertelememiştir. Diğer bir ifadeyle politik enerjisini yalnızca kadınların sosyalist mücadeleye kazanılması yönündeki bilinç kazandırma ve örgütlenme faaliyetlerine harcamamış, kadınların karşı karşıya olduğu eşitsizliklerin iktisadi, siyasi ve hukuki açılardan hafifletilmesi için de çaba sarf

etmiştir. Bu çerçevede kadın sorununu bir hak mücadelesi olarak görmediğinden “burjuva feministleri”ni sıklıkla eleştiren Zetkin, buna rağmen kadınlara oy hakkı verilmesi konusunda süfrajete harekete destek vermekten çekinmemiştir. Ancak süfrajete hareketin oy hakkını yalnızca mülkiyet sahibi dar bir kesimle sınırlamasını kıyasıya eleştirmiş, parlamentoda temsilin sosyalizm mücadelesinde önemli bir araç olabileceği yönündeki fikri doğrultusunda genel eşit oy hakkı üzerinde ısrarla durmuştur. Ona göre, bu tipten burjuva taleplerin desteklenmesi sayesinde kadın proleter, mücadeleye erkek proleter ile eşit bir donanımla girebilecektir (Zetkin, 1996: 139). Kendi ifadeleriyle:

“Sosyalist kadınlar, kadınlara oy hakkını kadın cinsinin özgür ve eşit gelişim yolunun ve etkinliğinin önündeki tüm toplumsal engelleri kaldıracak en önemli sorun olarak görmez. Zira oy hakkı en derindeki nedenlere değinmemektedir: İnsanın insan tarafından sömürsü ve ezilmesiyle kök salan özel mülkiyete. Bu olgu, siyasal haklarına kavuşmuş; ancak toplumsal olarak ezilen ve sömürülen erkek proletaryanın durumunda açıkça görülür. ...bu nedenle kadınlara sınırlı oy hakkını proleter kadınların genel oy hakkıyla nihai siyasal kurtuluşuna giden yolda bir ön adım olarak görmek doğru değil” (Zetkin, 2012: 136).

Bu bağlamda Zetkin, erkeği “ortak düşman” olarak gören burjuva feministler ile belki benzer dertlerden şikâyet etmektedir; ancak ona göre, burjuva feministler sınıfsal pozisyonları nedeniyle hedefi saptırmakta, tarihsel çözümlemeyi göz ardı eden bir saf tutarak kadın hareketinin bölünmesine yol açmaktadırlar. Kadınlar, sınıfsal pozisyonları ve çıkarları itibariyle antagonistik ilişkiler içinde yer almaktadırlar (Zetkin, 1996: 153). Dolayısıyla evrensel bir kızkardeşlik olanaksızdır. Bunun tipik bir yansımasını Zetkin’e göre süfrajete hareket içinde görmek mümkündür. Kendi ifadeleriyle “biri, belli şartlar altında daha yoksul ‘kızkardeşleri’ için bir şeyler yapacak kadar insani, diğeri her koşulda onların el emeğini kabul edecek kadar zeki; ama iş eşit şartlarda –emekçi kadınları kastediyor- işbirliği yapmaya gelince, olmaz efendim! O tamamıyla farklı bir şey!” (Zetkin, 2012: 91). Gerçekten de, burjuva feministler, burjuvazi sınıfından kadınların yasal haklarının elde edilmesinden başka bir şeyle ilgilenmemiş, işçi kadınların kurduğu derneklerle her çeşit işbirliğini reddetmiş, işçi kadınları yardıma muhtaç zavallılar olarak görmüşlerdir (Badia, 2002: 85, 86).

Bu tutumlara zıt şekilde Zetkin, sağlık ve kaza sigortası, çocuk bakımı, yiyecek fiyatlarındaki artışlar, kadın çalışanlar için koruyucu tedbirler, 18 yaş altındakilerin sağlıksız koşullarda ve geceleri çalışmasının yasaklanması ile bunların haftalık 24 saatten fazla çalıştırılmasının önlenmesi ile özellikle

ilgilenmiştir (Grass, 2010: 10). Kadının siyasi toplantılara katılmasının önündeki tüm engellerin kaldırılması –örneğin 1907’ye kadar Almanya’da bu yasaktır- onun bir diğer mücadele alanıdır. Zetkin, kadınların erkeklerle eşit koşullarda eğitim-öğretim görmesinin de tam destekçisidir. Ayrıca, “cinslerin birbiriyle sağlıklı, yapay olarak uyarılmış ve fazlasıyla harekete geçirilmiş ilişki tarzının üstesinden gelmek için” devlet okullarında karma eğitime geçilmesini istemektedir (Foner, 2012: 44). Öte yandan, erkeklerle eşit koşullarda boşanma hakkı, kürtaj hakkı, kadını aşağılayan bir meslek olarak fahişlikle mücadele, kadının mülkiyet ilişkilerine değil akıl-gönül bağına dayanan birliktelikler içine girebilmesi, ailenin ekonomik bir birim olarak değil ahlaki bir birim olarak kurulması, serbest aşk, “kadının kendi vücudunu kullanma hakkı” (Badia, 2002: 66) gibi söz konusu çağ açısından –ve belki hala- radikal sayılabilecek konular, Zetkin’in savunduğu dünya görüşünün bir parçasıdır. O, kadının kişiliğinin zenginleşmesini, erkeği de geliştiren bir durum olarak görmekte, partnerlerin birlikte gelişiminin maddi ve kültürel mirası artmış daha yüksek bir aile birlikteliğine yol açacağını düşünmektedir (Badia, 2002: 67).

Tüm bunlara rağmen Zetkin’in değerlendirmelerinin kimi yerlerinde cinsiyetçi ifadelerin de yer aldığını söylemek mümkündür. Örneğin “iktisadi bir birim olarak ailenin yerini ahlaki bir birim olarak ailenin alacağı sosyalist toplumda kadının kocasıyla *aynı* haklara, *aynı* yaratıcılığa, *aynı* hedef-yönelimliliğe *aynı* adımlarla yürüyen bir eş olduğunda, bireyselliğinin de bu süreçte gelişeceğini” (Zetkin, 2012: 114), “kadının kolektif bilinç geliştirmede yetersiz oluşunu” vb. söylediği kimi bölümler bu açıdan değerlendirilebilir. Ne var ki, Zetkin’in cinsiyetçi bulunabilecek bu gibi ifadelerinin temeli, onun kadın meselesine yönelik tarihsel bakışından gelmektedir. Olumsal kadınlık hallerini paranteze alarak, aslında somut durumun somut tarihsel tahlilini yapmaktadır. Sosyalist toplumda *aynılık* Zetkin için amaçta ve ilkede birlik anlamına gelmektedir. Özelleşmiş kadın nosyonundan vazgeçmekse Zetkin için söz konusu değildir (Badia, 2002: 64). Örneğin, emirlere karşı çıkamamış olmasına rağmen KPD’nin kadın örgütünde üniforma giyilmesine ve burada askeri bir mantığın benimsenmesine karşı çıkmıştır (Badia, 2002: 238). Üstelik bu kadınlığı, kadın olmaları nedeniyle kendilerini kabul etmeyi arzulamayan, kadın üyelerin parti içinde söz almalarını engellemek isteyen, onları “siyasi konulardan” dışlayan cinsiyetçi partililere karşı dahi savunmuştur (Badia, 2002: 106, 107).⁹

Öte yandan Zetkin’in kadın sorununa yönelik tutumu deyim yerindeyse

⁹ Bu açıdan ömrü boyunca savunduğu sosyalist kadın davasında, “davaya ihanet” olarak sayılabilecek en bariz davranışı, 1931’de KPD saflarında kürtaj yasağı yasasına destek vermesidir.

ikirciklidir. Örneğin, 1890’larda cinsiyet kategorisini ayrı bir mesele olarak kabul etmemiş, ancak yüzyıl sonlarına doğru üretim ilişkilerinde kadının kendine özgü rolünü ve pozisyonunu tanımıştır (Sproat, 2008: 7, 8). Bir yandan kadın hakları hareketini yukarıda bahsedilen nedenlerle, proleter kadın hareketini bölen sektör bir oluşum olarak nitelendirmiş ve her fırsatta genel iktisadi kurtuluş mücadelesinden ayrı bir hareketin sakıncalarını dile getirmiş; bir yandan da kadınların politik mücadeleye kazanılmasında fazlaca mesai yapmış bir kadın olarak, SDP ve KDP saflarında kadına özgü örgütlenme birimlerinin ve faaliyetlerinin hayata geçirilmesini savunmuştur (Boak, 1990: 381, 382).¹⁰ Aynı konuşma içinde hem özel kadın ajitasyonuna muhalefet etmiş, hem de “iktisadi ve siyasi alanda güçlü bir kadın örgütü elde etmek için hâkim sınıfların dernek hukuku diye adlandırdıkları şeye karşı çıkmıştır” (Zetkin, 1996:141, 143).Müteakiben kadının psikolojik özgüllüğünü, aile ve toplum içindeki özel konumunu dikkate alan izlekler tarafında saf tutmuş, mücadele içinde kadına özerklik ve özgürlük verilmesini desteklemiştir. Hatta savaş karşıtı propaganda konuşmalarında kadını ve kadın bedenini uygarlığın taşıyıcısı ve kollayıcısı olarak savaşan erkeklere karşı ayrı bir misyonla konuşturduktan (Partington, 2012: 26)geri durmamıştır. “Erkekler öldürmek zorundaysa, yaşam için savaşmak biz kadınların görevidir; erkekler suskun kalıyorsa, sesimizi yükseltmek bizim görevimizdir” (aktaran Partington, 2012: 27) diyerek kadınlara seslenmiştir.

Aslında Zetkin’in fikirlerindeki bu ikirciklilik, kadın sorunları konusunda düşüncesinde meydana gelen dönüşümlerden kaynaklanmaktadır. 1889’da “davasını genel olarak proletaryanınkinden ayırmak istemediği için herhangi bir özel talepte bulunmayı” reddeden aynı Zetkin (2012, 67), yüzyıl dönümünde kadın sorununun özgüllüğünü tanımak durumunda kalmıştır. Bu noktada özellikle “kadın kitleleri arasındaki komünist çalışmalarda,” kadınların ailevi, kültürel, bireysel, mesleki ve sınıfsal farklılıklarını gözetererek kadına özgü faaliyetlerin yürütülmesi üzerinde durmuştur (Zetkin, 1996: 70).Kadın işçiler olarak fabrikalarda birebir çalışmalar gerçekleştirmek, proleter semtlere yerleşmek,“kadından kadına güven ilişkisi temeline dayanan ajitatif ev toplantıları” düzenlemek, kadınların gündelik sorunlarına değinen basılı ve görsel malzemenin yayını teşvik etmek, parlamentoda kadın sorunlarına değinen konuşmalar yapılması, işyeri temsilcilerine kadın üyelerin seçilmesi, kooperatiflerde kadın denetim komisyonlarının

¹⁰ Zetkin’in 1920’de hazırladığı rehber, KPD’nin kadın siyasetini belirlemiştir. Bu rehberde Zetkin, her bir yerel KPD kolunu kadınları siyasal katılım konusunda bilinçlendirmek ve onlara eğitimler vermekle görevli kadın komiteleri kurmaya çağırılmaktadır. 1925’te ise, Kızıl Kadınlar ve Kızlar Ligi oluşturulmuştur. 1932’de Parlamento’da KPD’li kadın milletvekili oranı %10,5’tir ve bu orana ulaşılmasında Zetkin’in çabalarının büyük etkisi vardır.

kurulması gibi öneriler (Zetkin, 1996: 69-75) nihai hedefte kadın-erkek çıkarlarının kesiştiği; ancak mücadele sürecinde kadının farklılığını tanıdığı bir süreci imlemiştir. Dolayısıyla Zetkin, kaba bir sınıf pragmatizmini incelikli bir cinsiyet analizi ile donatmanın yollarını açmıştır. Şu sözleri dergi sayfası dizaynı gibi küçük bir işte dahi meselenin karmaşıklığını nasıl analiz ettiğini göstermektedir:

“Ve bildirilerin teknik yapımı sorunu da bizim kayıtsız kalacağımız bir şey olamaz. Eskiden olduğu gibi en kötü kalite kâğıt ve en kötü kalite baskı değil, tam tersine Amerikan ve İngiliz Yeşilaycıların yaptığı gibi 4 ila 6 sayfa içerikli, sayfa düzenlemesi iyi küçük kitapçıklar. Çünkü proleter kadın da: ‘Ah, bu şeycik ne güzelmiş, bunu saklayayım, diyecek kadar kadındır!’” (Zetkin, 1996: 145).

Güncel Feminist Teori Açısından Zetkin’i Konumlandırmak

Feminist teori, 19. yüzyıldan günümüze kadar gelen süreçte kuşkusuz son derece derin ve detaylı bir analiz düzeyine ulaşmıştır. Radikal feministlerden, sosyalist feministlere, kültürelci yaklaşımlardan post-yapısalcı perspektiflere çeşitli veçhelerde cinsiyet halleri ve bunu kuşatan siyasal-toplumsal yapılar incelikle çözümlenmiştir/çözümlemektedir. Toplumsal cinsiyet teorisinin detaylandığı bu çaplı literatür içindeyse Marksist feministlerin durduğu yer, birçok araştırmacı açısından kelimenin en naif anlamıyla “kaba” bulunmaktadır. “Kabalık” sıfatı altındaysa eleştirilerin genel çerçevesi “Marksizm’in cinsiyet körü olduğu” iddiasında düğümlenmektedir. Bu iddiaya göre, Marksist sınıf analizi kadınların cinsiyetlerinden dolayı ev içinde ve dışında yaşadıkları eziyet ve sömürü biçimlerini iktisadi dinamiklerin bir çıktısı haline getirerek, kadın mücadelesini eril yapıların hâkim olduğu sınıf savaşına bağlamakta, böylece “kurtuluşu” devrim sonrası belirsiz bir geleceğe ertelemektedir. Kişinin karşılaşılabileceği gündelik sorunlarıysa -geleneksel olarak tanımlanan sınıf sorunları dışındaki (örneğin, cinsel şiddet)- sınıf mücadelesinin nihai zaferiyle ortadan kaybolacak “burjuva” sorunları olarak görmekte, sınıf mücadelesine indirgenemeyecek sorunları gündeme getiren her kişiyi ‘bireyci, öznelci, küçük burjuva’ şeklinde yaftalamaktadır (Wittig, 2009: 199). Böylece Marksist analiz, kadınların kadın olmaktan dolayı maruz kaldıkları eşitsiz ve adaletsiz toplumsal durumları mücadele alanının gerisine koymaktadır. Cinsiyetler arası farklılıkları ve farklı çıkar mücadelelerini analizin dışına atmaktadır. Buna mukabil, sınıf meselesinin feminist kuramda özellikle dilbilimsel dönüşümle dışlanması (ev içi üretim analizleri hariç), kadınların sınıf içindeki konumunu marjinalleştirmiştir (Aytekin, 2001: 190).

Sosyalist feministlerin fikri külliyatı paranteze alınırsa bu tipten

argümanların feminist mücadele içinde hayli popülerite kazandığını söylemek yanlış olmaz. “Kadın ve erkek farkı gözetmeyen karaktersiz işçi tulumları”¹¹ içinde hep beraber ülkeyi inşa eden sosyalist yurttaşlar” imgesi bu popüleritenin sembolik ifadelerindedir. Öyle ki, “komünizm tehdidi” ilehalelenen siyasal konjonktürde kadına ilişkin tarihsel çözümlemede Marksist kategorilere yaslanmanın bedeli vulgarlıkla itham edilmek olmaktadır. Böylesi bir anlayışın ortaya çıkmasında SSCB’nin dağılışıyla kapitalizmin zaferini ilan etmesinin akademi dünyasına yansıttığı paradigmatik dönüşümden hariç -siyasal iktisat analizlerinden kimlik siyaseti analizlerine giden süreç-, Stalin dönemi Sovyetler Birliği’nde kadına yönelik siyasaların büyük etkisi bulunmaktadır.¹² Bu açıdan sosyalizm ve türevleri, cinsiyet kategorisinin “evrensel erkek aklında” eritildiği bir toplumsal düzen olarak yaftalanmaktadır.

Stalin dönemi için söz konusu tespitler doğru olabilir. Ancak Marksist analizin işaret ettiği düşünme biçimi, illa ki SSCB’de somutlaşan bir toplumsal idareyi gerektirmez. Nasıl ki demokrasinin uygulanış biçimlerindeki eksiklikler ve yanlışlıklar insanların demokrasiden vazgeçmelerine neden olmamaktadır, buna benzer şekilde SSCB örneğinin de sosyalizmin mutlak biçimini -o her neyse- temsil ettiğini iddia etmek analitik açıdan doğru değildir. Ancak feminist teori bakımından burada daha önemli olan sorun, Sosyalist Blok’un kadına bakışının Marksist çözümleme ile eşitlenmesidir. Marx, gerçekten cinsiyet körü müdür? Bu soruya olumsuz yanıt veren çözümler hâlihazırda mevcuttur (Kain, 1992). Buna rağmen iddianın gücü, analizin gerçekliğini baskılamaktadır. Öyle ki, toplumsal cinsiyet konusundaki Marksist körlük iddiası, Marksist feminizme dair söylemi inşa etmektedir. Marksist bir feminist olarak Zetkin’in fikri ve pratik mücadelesi tam da bu söylemin yanlışlanabileceği yerde durmaktadır. Toplumsal cinsiyet sorunu ile ilgili olarak ırk, sınıf ve cinsiyet arasında bağlantılar kurulurken bunları açıklayacak teorik perspektif koyulamaması genel eğilimine karşılık (Aytekin, 2001: 192), Zetkin bunu yapmaya çalışan nadir teorisyenlerden biri olarak karşımıza

¹¹ Clara Zetkin, erkek gibi giymekten hoşlanan Madaleine Pelletier’ye hiç benzemez (Badia, 2002: 63). Fotoğraflarında Zetkin, her zaman gösterişsiz ancak şık kadın kıyafetleri içinde görülür.

¹² Aslında Lenin önderliğindeki Sovyet Devrimi’nin ilk yıllarında kadın lehine hayli önemli yasal ve toplumsal düzenlemeler uygulamaya konmuştur. Bunlar arasında genel oy hakkı, kadın emeğinin korunmasında pozitif yasalar, eşit işe eşit ücret, sekiz saatlik çalışma günü, seküler evlilik, evlilikte eşitlik, evlilik içi veya dışı doğan tüm çocuklara karşı babanın da yükümlü kılınması, kürtaj yasağının kaldırılması, babadan kalan topraklarda ve boşanma sonrasında mülkten pay alma, kolay boşanma prosedürleri, kayıt-dışı evlilik olanağı yer almaktadır. Öte yandan Zhenotdel isimli KP yerel örgütlenmeleri rehberliğinde kadınların toplumsal, siyasi ve iktisadi olarak dönüşmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda Zhenotdel içinde komünal yemekhaneler, kreşler açılır; okumaya kursları düzenlenir ve kadınların siyasi hayata eşit katılımı için eğitici programlar düzenlenir. Zhenotdel’ler ayrıca, ataerkil otoriteye karşı –özellikle Orta Asya’daki Müslüman kadınlar için- kampanyalar düzenlemekle de sorumludurlar. Galili, 1990: 122, 123.

çıkılmaktadır. Zira Zetkin, toplumsal cinsiyet -ve diğer fark ilişkileri de böyle yorumlanabilir- ile üretim ilişkilerinin yapısal dönüşümü arasında tarihsel bir ilişki görmektedir.

Nitekim Marksist feminizmin cinsiyet körlüğüne ilişkin söylem paranteze alınarak bakılırsa, Zetkin'in yukarıda detaylarıyla açıklanan yaşamında ve fikirlerinde açık bir cinsiyet sorunsallaştırmasının var olduğu tespit edilebilir. Bu sebeple, Wittig'in ifade ettiği gibi, "Marksist kuramın ne kadınlara ne de ezilen insan sınıflarına kendilerini tarihsel özneler olarak inşa etme hakkı tanımadığını" (2009: 199) söylemek, tümelci Marksizm okumalarının bir yan ürünü olarak düşünülebilir. Nitekim modern kadın hareketi, kadının bireyselliğinin tam anlamıyla ifadesi ve gelişmesi için kadının verdiği mücadeledir (Badia, 2002: 64). Bu açıdan Engels ve Bebel'in eserlerinden yararlanarak ortaya koyduğu çalışmalarında Zetkin'in bizatihi kadına bir özne olarak toplumsal mücadele içinde yer açmaya çalıştığı açıktır. Bu, bir çeşit yetkilendirme mantığı içinde işlemiştir. Zira Zetkin, kadının kurtuluşu hareketinin yalnızca kadınların kendi özgürlükleri için mücadele ettikleri bir bilinç düzeyinde sonuca varabileceğini düşünmektedir (2010: 58, 59). Diğer bir ifade ile Zetkin'e göre özgürlük, Parti'nin veya herhangi bir üst öznenin kadına bahşettiği bir mefhum olamaz. Dolayısıyla "kadınların devrimden sonra kendilerini kurtarması için erkeklere güvenmemeleri" gerektiği yönündeki uyarı (Hartmann, 2003: 22) Zetkin açısından bir anlamda konusuzdur. Zaten onun tanımladığı kadın-özne, özsel bir kadın kategorisi varsayımından değil kadının üretim ilişkilerinin içindeki varlığının tarihsel çözümlemesinin olgusallığından türemektedir. Daha önce de vurgulandığı üzere Zetkin, "kadın sorununu" tarihselleştirmekte; iktisadi dinamiklerle toplumsal-kültürel yansımaların aynı hızda birbirini takip etmemesinin kadın aleyhine yarattığı sömürü ve tahakküm ilişkilerini etik-politik bir duruşla sorunsallaştırmaktadır. Kadın doğası kavramını reddederek, kadınlık hallerinin tarihsel olumsuzluğuna yer açmaktadır. Bu açıdan toplumsal cinsiyet kavramını ve bununla ilgili tarihi irdelleyen ikinci dalga feminizm incelemeleri ortaya çıkmadan çok önce, teoriye önemli bir basamak oluşturmaktadır. Konuyla ilgilenenler açısından şimdilerde pek basit gelebilecek bu tipten bir vurgu, Zetkin'in çağının önyargıları ve kabulleri düşünüldüğünde son derece radikaldir. Bu açıdan Zetkin'in cinsiyet mefhumuna kör bakmak şöyle dursun, bu mefhumun toplumsal dönüşümdeki rolüne ayrıca önem verdiği söylenebilir. Kuşkusuz Zetkin, kendisinden sonra gelen feminist teorisyenler kadar detaylı bir şekilde kadının yaşadığı tüm ezilme biçimlerini analiz edememiştir. Örneğin, yaptığı tahlillerde eril zihniyetli kadınların durumuna, ev içi üretken emek formlarına, gündelik yaşamda kadının ürettiği direniş biçimlerine, tecavüz, şiddet konularına vs. eğilmemiştir. Bu da son derece doğaldır. Zira Zetkin, hem kendi hayat deneyiminde hem de aktif

siyaset içinde kadın deneyimlerinin farklı formlarını gözlemlerken tüm adaletsizliklere yönelik farkındalığını bütüncül bir çözüme -komünist toplum-yöneltmiştir. Ancak Sovyet kadınlarının sosyolojik durumlarını ortaya koymak için, evli çiftler arasındaki sorunlar (boşanmalar, beslenme ve çocuk bakımıyla ilgili konular), yasaların uygulanması (kadınlara karşı ayrımcı tutumun sona erip ermediğinin araştırılması) ve emekçi kadınların emekliliği hakkında hazırladığı üç anket, toplumsal cinsiyetle ilgili sorunlara yönelik mücadelenin peşini devrim sonrasında da bırakmadığını kanıtlar (Badia, 2002: 233, 234). 1920’lerde “baba” rolündeki eril Lenin figürüne karşı Zetkin’in koyduğu tepkiler, Sovyet deneyimindeki kadın-düşmanı fikirlere karşı yürüttüğü muhalefeti ifade etmektedir.¹³ Bu anlamda iddia edildiği üzere Zetkin, kadının kurtuluşunu devrim sonrasına ertelemeyi. Mücadelede “hemen şimdi” çağrısı yapmaktan geri durmaz. O, oy hakkı, eğitimde eşitlik, boşanma, cinsel hazlar, mülkiyet yasaları, kürtaj vb. pek çok alanda erkeklere rağmen, erkeklerle birlikte hareket edilmesi için çalışmıştır. Çünkü Zetkin, “Marksizm ile feminizmin mutsuz evliliğine” giden süreçte, patriyarka ile kapitalizmin mutlu evliliğinin son derece farkındadır. Nitekim Spivak’ın belirttiği gibi (2000), teorik açıdan her ne kadar kapitalizmle patriyarka arasında bir neden-sonuç ilişkisinin olamayacağı söylene de -ataerkinin olduğu her toplumda kapitalist üretim ilişkileri gelişmemiştir- aslında önerme kendi kendini sakatlamaktadır. Zira antropolojik araştırmalar, bir taraftan anaerkil toplumlardan ataerkilliğe geçişi üretim araçlarının erkeğin eline geçmesi ile temellendirirlerken (Reed, 1985), buradan beslenen radikal feminizm -her ne kadar sınıfsal kutuplaşmayı kadın-erkek arasında kodluyor olsa da- aslında geniş bir kapitalizm tanımıyla üretim biçiminin tarihsel dönüşümünü esas almış olmaktadır (Shibles, 1989). Son kertede ise, mücadele tersten bir cinsiyetçilikle kadınların erkeklere karşı savaşı olarak belirlemektedir (Shibles, 1989: 39). Burada erkeklerin sınıfsal pozisyonları ne olursa olsun kendi içlerinde kadınlara karşı bir cins dayanışması içine girdiklerini iddia etmek -bilinçaltı ya da maddi nedenlerle- (Connell, 1998) toplumsal analizi, bir anda özcü bir erkek dayanışmasına indirgemektedir. Oysa Zetkin’in erkek işçilerle kadın işçileri birlikte mücadeleye çağırması, cinsler arasındaki çıkar çatışmasının iktisadi analizle iptaline dayanmaktadır. Bu anlamda, “patriyarkanın olmaması durumunda, birleşmiş bir işçi sınıfının kapitalizme karşı durabileceğini” (Hartmann, 2003: 14) söylemek ile cinslerin ortak sınıfsal tavır koymasına çağrı yapmak aslında aynı teorik temele yaslanmaktadır. Öte yandan, gelecekte kapitalizm ortadan kaldırılrsa bile patriyarkanın ortadan kalkacağına garantisiz var mıdır? Marksist iktisat ve siyaset, bu tipten otomatik cevap gerektiren

¹³ 1920’de yaptığı bir röportajda Lenin, kadınları, çocuklarını devrimci yolda disipline eden figürler, proleter kocaların mülkü olarak tanımlamaktadır (Weinbaum, 1977: 62).

yanıtlarla uğraşmaz. Etik-politik duruşu itibariyle bunu savunsa da, tarihsel çözümleme dâhilinde insanların kendi tarihlerini yapmadaki iradelerine yapıların gücü kadar önem verir.

İkinci ve üçüncü dalga feminizmler, işte bu nedenle olumsal Marksizmle “mutsuz evliliklerine” devam etmek durumundadır. Zaten “feminist söylemi motive eden şey de, büyük ölçüde Marksizme yönelik bir karşı-kuram oluşturma, cinsiyeti ya da toplumsal cinsiyeti sınıf kadar kuramsal ağırlığı olan bir kategori olarak düşünecek bir feminist kuram geliştirme arzusudur” (Young, 1994: 714). Bu açıdan söylemsel olarak inşa edilmiş bir Marksizm anlayışının ötesinde toplumsal cinsiyet çalışmaları sömürü, tahakküm ve eşitsizlik ilişkilerine itiraz etmenin tarihsel ve somut temellerini sunan tikel Marksizmlere istemeseler de yaslanırlar. İkinci dalga feminizmin, kadının ikincilleştirilmesinin esas alanı olarak aileyi görerek ilk dalganın siyaset, istihdam ve eğitim alanlarındaki eşitlik taleplerinin “özel alanda” ayrımcılık kalkmadığı sürece gerçekleşmeyeceği düşüncesiyle bu alanı politik mücadelenin odağına koyması (Bora, 2010: 40), bu çerçevede Marksist sınıf analizine artık gerek duyulmadığı çıkarımını doğuramaz. Aile içi ve dışı sömürü ve tahakküm biçimleri, birbirinin tamamlayıcısı ve destekleyicisidirler. Dünyayı cinsiyetlerin değil, cinsiyet söylemlerinin inşa ettiğini söyleyerek yeni-Hegelci bir pozisyon tutan post-feminizmler ise, üretim ilişkilerinden doğan çelişkileri dışladıkları müddetçe iktidar etnografyaları olarak kalmaya devam ederler (Ebert, 2005: 38, 41). Üstelik burada ontolojik soruların epistemolojik terimlerle yanıtlandığı yerde, cinsiyetin inşa edildiğini söylemenin nasıl olup da cinsiyetlerin var olmadığı sonucunu doğurduğu anlaşılmasız kalmaktadır (Gunnarsson, 2013). Cinsiyet her ne kadar çoklu bir kimlik ise de, maruz kaldıkları eşitsizlik, ayrımcılık ve baskı kadınlar arasında bir "negatif ortaklık" kurmaktadır ve feminist politikayı mümkün kılan budur (Braidotti, 1991).¹⁴ Bu anlamda, Zetkin’in vurguladığı sorun alanları güncelliğinden hala hiçbir şey yitirmemiştir. Örneğin, BM Kadın İstihdamı Raporu’na göre, dünya genelinde kayıtlı olarak çalışan kadın oranı yalnızca yüzde 52 civarında seyretmektedir (The World’s Women, 2015). Buna karşılık kadınlar, ev işleri ve bakımı için erkeklerden iki kat daha fazla zaman harcamaktadırlar. Ev içinde yapılan işlerde geçen çalışma süreleri de hesaba katıldığında kadının haftalık çalışma saatlerinin uzunluğu kat be kat artmaktadır. Dünya Bankası’nın kadın istihdamı ile ilgili 2015 yılını da içine alan raporuna göreyse, dünya genelinde kayıtlı işlerde çalışan kadın oranı 2006’dan günümüze düşüş trendi içindedir (Labor

¹⁴ Öte yandan Marksizmi cinsiyet körlüğü ile itham eden yaklaşımlar, tikel kadınlık deneyimleri üzerinden “kadın kategorisini” reddederlerken, feminist bir politikanın neye yaslanacağı sorusunu yanıtsız bırakırlar. Bu tipten bir yaklaşım için bkz. Wittig, 2009: 201.

Force, 2015). Bu düşüş trendinin yaşanmasında, kuşkusuz son yıllarda popülerite kazanan ve kadına yönelik ayrımcılığı besleyen yeni-muhafazakar söylemlerin payı vardır. Kadının evde oturup ailesine ve çocuklarına bakması gerektiği yönündeki politik demeçler, anneliğin kadının en kutsal görevi olarak halelenmesi ve “kadınların erkeklerin işlerini ellerinden alarak” düşük istihdama yol açtıkları yönündeki kanaatler, kültüralizme karşı natüralizmin yükselmesi (doğayı dönüştüren insan kategorinin yerini doğaya boyun eğen insan kategorisinin alması) (Çeler, 2013: 167), Zetkin’in yaklaşık 150 yıl önce tespit ettiği sorunların tüm sıcaklığı ile sürdüğünü göstermektedir. Yine güncel iktisadi-politik konjonktürde kayıt dışı ekonominin bir uzantısı olarak, düşük ücret ve ağır çalışma koşullarında, esnek saatlerle, hizmet ve tekstil sektörlerinde çalışan büyük bir kadın emekçi ordusunun var olduğunu görmek için Zetkin’in dönemine gitmeye pek gerek yoktur. Öte yandan, “eşit işe eşit ücret” politikasının en sıkı uygulayıcılarından Avrupa Birliği’nde dahi, kadınların erkeklerden % 16 civarında daha düşük saat başı ücret almaları (Tacklingthe Gender, 2015) bu idealin de henüz yerine getirilemediğini göstermektedir. Ancak genel olarak bakıldığında, Zetkin’in kadın işçilerin desteklenmesi tutumunun, yalnızca kadınlar için değil ırksal ve ulusal olarak ezilenler için de daha güçlü fırsat eşitliği programlarına olan ihtiyacı destekleyen bir mantığı olduğunu görmek mümkündür (Davis, 2012: 13). Bu sebeple “eril aklın ötekisi” olarak konumlandırılan kadın, değişik kılıklarda her daim yabancı düşmanlığı ve ırkçılık gibi ayrımcılık biçimlerini yatay kesmektedir. Üstelik bu tipten ayrımcılık biçimleri kadın çalışanlara yönelik taciz ve mobbing uygulamalarıyla katmerlenmektedir. Zetkin’in henüz 1893 yılında, “erkek işçiler, kadın işçileri eğer genç, güzel, hoş ve neşeli ise (ya da değilse) öncelikli olarak kur yapılacak kadınlar olarak görmekten vazgeçmeli, kaba ve acemice cinsel yaklaşımlarıyla kadınları taciz etmeyi bırakmalılar” (Zetkin, 2012: 81) yönünde yaptığı uyarı, kadınlar açısından günümüz çalışma koşullarını da yankılamaktadır.

Aynı cepheden güncelliğini koruyan sorun alanlarından bir diğeri, kadının siyasal ve toplumsal hayata eşit ve özgür katılımı ile ilgilidir. Kadının seçme ve seçilme hakkını kazanmış olması, bu hakları aktif olarak kullanabildiğinin bir göstergesi değildir. Nitekim dünya genelinde parlamentolarda kadın milletvekili sandalye oranı sadece % 17’dir (The World’s Women, 2015). Siyasi partilerin kadın kolları örgütlerinde ise, partinin hiyerarşik ve eril karakteri kadınların aktif siyaset içerisinde rol almalarının önüne setler çekmektedir. Karar alma mercilerindeki, siyasal ve yönetsel makamlardaki kadın sayısı da son derece düşük seyretmektedir. Ekonomi, iç ve dış işleri bakanlıkları gibi önemli bakanlıklara kadınların getirilmesine hala ender rastlanmaktadır. Kadınlara genellikle sosyal politika, eğitim

vb. alanlarda bakanlıklar verilmektedir.¹⁵ Öte yandan, seçme hakkının kullanımında ailevi ve kültürel yapılar, kadınların siyasi iradelerini baskı altına almaktadır. Örneğin Türkiye’de ulusal ve yerel seçimlerde, kadınların eşlerinin veya babalarının seçtiği partiye oy vermeleri az rastlanan bir durum değildir.

Yine güncel bazda değerlendirilebilir bir diğer sorun, kadınların eğitiminde yaşanan ayrımcılıklardır. Dünya genelindeki 774 milyon okuma yazması olmayan nüfusun üçte ikisini kadınlar teşkil etmektedir. Okula gitmeyen/gidemeyen 72 milyon çocuğun, 54 milyonu kızdır (The World’s Women, 2015). Tahmin edileceği üzere sayılar, eğitim kurumunun düzeyi yükseldikçe kadınlar aleyhine artmaktadır.

Sovyet kırsallarında yaptığı gezilerden edindiği gözlemlere dayanarak yazdığı şu satırlarda ise, Zetkin adeta bugünün kent yoksullarını ve kentin yoksul kadınlarını tarif etmektedir:

“Erkekler işportacılığa, gündelik işçiliğe, hizmetçiliğe ve taşımacılık yapmaya veya evin dışında bulabildikleri herhangi bir ayak işine başlarken, eşleri sefil bir barakada çocuklarıyla kalmaya devam etti. Kadın, şehre göçle birlikte yaşamı için gerekli olan eski ekonomik koşullarını kaybetti; önceki evinden, çadırından, yanı sıra kendi topraklarından ve koyunlarından çok uzakta verimli bir çalışma için gerekli olan en ilkel araçlara, olanaklara bile sahip değildi. Parasız bir şey yok; onunsa herhangi bir şey alacak parası yok. Sadece kocasının parası var. ... eski ataerkil ailenin ekonomik gücü artık yok. Buna karşın, ataerkil sistemdeki erkek egemenliği en olumsuz koşullar altında bile devam etti. Kadınlar kendilerini daha önce hiç olmadıkları kadar kocalarının malı gibi hissetti, onların kölesi olmaktan korktu. Gelenek ve görenekleri, dilleri ve dinleri, onları şehirdeki diğer insanlardan ayırdı; hatta yoksullardan bile.”(Zetkin, 2012: 229).

Tüm bunlar“mikroda işleyen performatif cinsiyetlere mukabil makroda işleyen toplumsal cinsiyet kategorisinin” (Young, 2009: 50),Marksist feminist politikayı iptal etmediğini göstermektedir. Böylesi bir tablo vakıa iken, Zetkin gibi sosyalizm mücadelesini kadının kurtuluşu hareketine eklememiş isimlerin tahlillerine yeniden bakmaksa, geçmiş bugün ve gelecek arasındaki bağların

¹⁵ Zetkin’in döneminde, konu iç ve dış siyaset ile ekonomi gibi “önemli erkek meselelerine” geldiğinde kadınların SDP parti oturumlarından dışlandığı bilinir. “Dönemin önemli feministlerinden Lily Braun, *Anılar’ında* Bebel’in evinde verilen bir akşam yemeğinden sonra erkeklerin politika konuşmak için ayrı bir odada toplandıklarını, kadınlarınsa kendi aralarında gevezelik ettiklerini, birbirlerine yemek tarifi verdiklerini anlatır. Tüm SDP tarihinde hiçbir parti üyesinin eşi, herhangi bir aktif rol oynamamıştır” (Badia, 2002: 95). SPD ve KDP saflarında kadınlar “yüksek politika” alanlarından dışlanmışlardır. Zetkin, söz alma, konuşma ve fikir beyan etme “cesaretiyle” bu konuda da bir istisna teşkil etmektedir. Ayrıca bkz. Boak, 1990: 379.

tespitinde ufuk açıcı olabilmektedir. Zira cinsiyetçiliğin kapitalizmle olan göbek bağı göz ardı ederek sorunları yalnızca kimlik siyaseti özelinde kültürel-toplumsal bir zihniyet biçimine indirgeyen bakış açıları, gücünü kökleşmiş yapılara yönelttiği eleştirel tutumdan alan feminist aktivizmi ve teoriyi de zayıflatmaktadır.

Sonuç

Clara Zetkin, yaşamı ve yapıtlarıyla kadınların kurtuluş mücadelesi için bitimsiz bir enerjile çalışmış bir aktivist ve teorisyendir. Önemi 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nün yaratıcısı olarak senede bir anılan bir feminist olmanın ötesine taşar. Zira Zetkin, “kadın doğası” ve “kadının doğal mesleği olarak ev kadınlığı ve eş olma” söylemlerine tarihsel çözümlemelerle itiraz ederek, kadın sorununu toplumsal bir mesele olarak ortaya koymuş bir düşün insanıdır. Bu açıdan ikinci ve üçüncü dalga feminizmlerin konuyla ilgili kavramsal ve teorik alet-edevat çantasına katkı sağlayan bir isim olarak özgün bir yerde durmaktadır. Bilinç yükseltme toplantıları, kadın yayıncılığının bir alan olarak ortaya çıkması, ev içi emeğin sorgulanması bu katkılara verilebilecek örneklerdendir.

Ne var ki Zetkin'in yaşamı ve yapıtları, “Marksizmin cinsiyet körlüğü” iddialarının sahneyi doldurduğu bir arenada fazla üzerinde durulmadan geçiştirilmiştir. Oysa bu çalışmanın göstermeye çalıştığı şekilde Zetkin, sosyalist mücadele içinde kadına yer açmaya çalışırken, kadınlık hallerinin toplumsal matrisini göz ardı etmemiştir. Fabrikalarda, işliklerde, konferans salonlarında, Rusya'nın dağ köylerinde, parti içi ve dışı toplantılarda, Alman Parlamentosu'nda nihai hedef olarak her ne kadar sosyalist toplum idealini koymuş olsa da, “hemen-şimdi mücadele!” sloganını destekleyecek politik girişimlere desteğini esirgemiştir. Kadınların cinsiyetçiliğe karşı sınıf savaşından ayrıksı örgütlenmeler içine girmesini doğru bulmamıştır; fakat kapitalist üretim ilişkilerinin cinsiyetçiliği besleyen ve buradan beslenen dokusunu tahlil ederek cinsiyet meselesini “proletaryanın evrensel mücadelesinde” teşhis etmeyi başarmıştır.

Kuşkusuz Zetkin'in analizleri, cinsiyet kimliklerinin sorgulandığı ve beden siyasetinin öne çıktığı güncel feminist teorinin giriftliğinde “basitmiş” gibi durmaktadır. Ancak Zetkin özelinde Marksist feminizmin gücü belki de bu “basitlikten” gelmektedir. Çünkü Zetkin'in mücadelesi sömürenler ve sömürülenler, ezenler ve ezilenler diyalektiğinde işleyen somut durumun somut tahlilinden beslenmekte ve kapitalizmin gelişim evrelerine kök salmış yapısal sorunlara odaklanmaktadır. Hala kapitalist üretim ilişkileri içinde yaşadığımızı göre, Zetkin'in çözümlemelerinin güncelliği dikkate almaya değer bir yön

barındırmaktadır. Diğer bir ifadeyle kadın emeğinin evde ve işyerinde sömürülmesi; politik, hukuki ve toplumsal alanlarda süre giden cinsiyetçi uygulamalar; kadın olmaktan dolayı maruz kalınan kültürel baskılar kapitalizmin uzantıları olarak tüm yakıcılığını koruduğundan, Zetkin'in mücadelesi bir hamlede bugünü istila etmektedir. İşte bu nedenle, "Marksizm ile feminizm, mutsuz evliliklerini" en azından şimdilik devam ettirmek durumundadırlar. Bu çerçevede Zetkin gibi ömrünü "kadının kurtuluşuna" adanmış düşünörlere dönüp dönüp bakmak, hem güncel politik/kültürel feminist politikayı anlamak, hem de güncel sorunların çözümüne olgusallıkla yaklaşmak açısından faydalı görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Aytekin, Atilla (2001), “Sınıf ve Toplumsal Cinsiyet: Emek Tarihi Çalışmaları İçin Sonuçları”, *Praksis*, sayı 3, s. 185-202.
- Badia, Gilbert, (2002), *Sınırsız Feminist Clara Zetkin*, çev. N. Rikkat Çobanoğlu, İstanbul: Pencere Yayınları.
- Beauvoir, Simone de (1993), *İkinci Cins*, çev. Bertan Onaran, 7. Basım, İstanbul: Payel Yayıncılık.
- Bebel, August (2013), *Kadın ve Sosyalizm*, çev. Saliha Nazlı Kaya, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Boak, Helen (1990), “Women in Weimar Politics”, *European History Quarterly*, Volume 20, London: Sage Publications, p. 369-399.
- Bora, Aksu (2010), *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*, 3. Basım, Ankara: İletişim Yayınları.
- Braidotti, Rosi (1991), *Patterns of Dissonance: A Study of Women in Contemporary Philosophy*, Londra and New York: Routledge.
- Cliff, Tony (1981), “Clara Zetkin and the German Socialist Feminist Movement”, *International Socialism*, Volume 2, Number 13, p. 29-72.
- Connell, Raewyn W., (1998), *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*, çev. Cem Soydemir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.
- Çeler, Zafer (2013), “Annenin Serüveni: Kadının Anne Olarak Toplumsal Kurgulanışı”, *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, sayı 63, 2013, s. 165-184.
- Davis, Angela (2012), “İlksöz”, Philip S. Foner (ed.), *Clara Zetkin: Seçme Yazılar*, çev. Aysin Önen vd., Ankara: Notabene Yayınları, s.11-20.
- Dornemann, Louise (2010), *Adanmış Bir Ömür: Clara Zetkin*, çev. Gülcan Arslan, İstanbul: Akademi Yayın.

Ebert, Teresa L. (2005), "Rematerialising Feminism", *Science & Society*, Volume 69, Number 1, p. 33-55.

Engels, Friedrich (2000), *Ailenin, Devletin ve Özel Mülkiyetin Kökeni*, çev. Kenan Somer, Ankara: Sol Yayınları.

Foner, Philip S. (2012), "Giriş", Philip S. Foner (ed.), *Clara Zetkin: Seçme Yazılar*, çev. Aysin Önen vd., Ankara: Notabene Yayınları, s.21-59.

Galili, Ziva (1990), "Women and the Russian Revolution", *Dialectical Anthropology*, Volume 15, p.119-127.

Grass, Martin (2010), "Letters from Clara Zetkin, Arab Working Paper, 2010, (Çevrimiçi), http://www.arbark.se/pdf_wrd/grass-letters-from-clara-zetkin.pdf, Erişim: 20.09.2015.

Gunnarsson, Lena (2013), "The Naturalistic Turn in Feminist Theory: A Marxist-Realist Contribution", *Feminist Theory*, Volume 14, Number 1, p. 3-19.

Hartmann, Heidi (2003), *Marksizm'le Feminizm'in Mutsuz Evliliği*, çev. Aytül Kantarcı, İstanbul: Agora Kitaplığı.

Kain, Philip J. (1992), "Modern Feminism and Marksism", *Studies in Soviet Thought*, Volume 44, p. 159-192.

Krupskaya, Nadezhda (1996), "Clara Zetkin'in Anısına", *Kadın Sorunu Üzerine Seçme Yazılar & Clara Zetkin Üzerine*, çev. İsmail Yarkın, 3. Basım İstanbul: İnter Yayınları, s. 187-195.

"Labor Force Participation Rate, Female (% of Female Population Ages 15+) (Modeled ILO Estimate)", (Çevrimiçi), <http://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.CACT.FE.ZS/countries?display=graph>, Erişim: 12.09.2015.

Littlewood, Barbara (2004), *Feminist Perspectives on Sociology*, Essex: Pearson Education Limited.

Önen, Aysin, vd. (1992), "Çeviriye Önsöz", Philip S. Foner (ed.), *Clara Zetkin: Seçme Yazılar*, çev. Aysin Önen vd., Ankara: Notabene Yayınları., s. 7-20.

Özkazanç, Alev (2013), “Bilim ve Toplumsal Cinsiyet”, (Çevrimiçi) kasaum.ankara.edu.tr/files/2013/.../Alev-h-bilim_ve_toplumsal_1-2.docx, Erişim Tarihi: 21.09.2015.

Partington, John S. (2010), “Clara Zetkin’s Reception in British Socialism and the British Women’s Movement, 1889-1909”, *Anglosachsen: Leipzig und die englischsprachige Kultur*, ed. Stefan Welz ve Fabian Delleman, Frankfurt: Lang, p.117-137.

Partington, John S. (2012), “The International Socialist Women’s Secretary in Wartime: Clara Zetkin and Britain, 1912-1915”, *Clara Zetkin in National and International Context*, ed. Marilyn J. Boxer ve John S. Partington, London: Socialist History Society, p. 22-34.

Pieck, Wilhelm (1996), “Yaşamı ve Mücadelesi Clara Zetkin”, *Kadın Sorunu Üzerine Seçme Yazılar & Clara Zetkin Üzerine*, çev. İsmail Yarkın, 3. Basım, İstanbul: İnter Yayınları, s.196-235.

Reed, Evelyn (1985), *Kadın Özgürlüğünün Sorunları*, çev. Zeynep Saraçoğlu, İstanbul: Yazın Yayıncılık.

Shibles, Warren (1989), “Radical Feminism, Humanism and Women's Studies”, *Innovative Higher Education*, Volume 14, Number 1, p. 35-47.

Spivak, Gayatri Chakravorty (2000), “Other Things Are Never Equal: A Speech”, *Rethinking Marxism*, Number 14, 2000/4, p. 37-45.

Sproat, Liberty P. (2008), *How Soviet Russia Liberated Women: The Soviet Model in Clara Zetkin’s Periodical Die Kommunistische Fraueninternationale*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Brigham Young University, 2008, (Çevrimiçi) <http://scholarsarchive.byu.edu/etd/1450/>, Erişim 08.09.2015.

“Tackling the Gender Pay Gap in the European Union”, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/justice/genderequality/files/gender_pay_gap/140319_gpg_en.pdf,s.2. , Erişim 12.09.2015.

The World's Women 2010 Trends and Statistics”, (Çevrimiçi), http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/Worldswomen/WW_full%20report_color.pdf, s. 9., Erişim 12.09.2015.

Weinbaum, Batya (1977), “Redefining the Question of Revolution”, *Review of Radical Political Economics*, Volume 9, Number 3, p. 54-78.

Wittig, Monique (2009), “Kadın Doğulmaz”, *Cogito Feminizm Sayısı*, sayı 58, s. 193-201.

Young, Iris Marion (1994), “Gender as Seriality: Thinking about Women as a Social Collective,” *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, Volume 19, Number 3, p. 713-738.

Young, Iris Marion (2009), “Yaşanan Bedene Karşı Toplumsal Cinsiyet: Toplumsal Yapı ve Öznellik Üzerine Düşünceler”, *Cogito Feminizm Sayısı*, sayı 58, s. 39-56.

Zetkin, Clara (1996), “Günümüzde Kadın İşçiler Sorunu ve Kadın Sorunu, *Kadın Sorunu Üzerine Seçme Yazılar & Clara Zetkin Üzerine*, çev. İsmail Yarkın, 3. Basım, İstanbul: İnter Yayınları, s. 9-47.

Zetkin, Clara (1996), “II. Uluslararası Komünist Kadınlar Konferansının Görevleri Üzerine”, *Kadın Sorunu Üzerine Seçme Yazılar & Clara Zetkin Üzerine*, çev. İsmail Yarkın, 3. Basım, İstanbul: İnter Yayınları, s. 48-96.

Zetkin, Clara (1996); “Kadınlar Karl Marx’a Ne Borçludur?”, *Kadın Sorunu Üzerine Seçme Yazılar & Clara Zetkin Üzerine*, çev. İsmail Yarkın, 3. Basım, İstanbul: İnter Yayınları, s. 147-154.

Zetkin, Clara (1996), “Sosyalizm Yalnızca Proleter Kadınla Yenecektir”, *Kadın Sorunu Üzerine Seçme Yazılar & Clara Zetkin Üzerine*, çev. İsmail Yarkın, 3. Basım, İstanbul: İnter Yayınları, s. 131-146.

Zetkin, Clara (2010), “İşçi Kadınların Özgürlüğe Kavuşmaları Bizzat Kendi Davaları Olmalıdır”, *Lenin’in Bütün Dünya Kadınlarına Vasiyetleri*, çev. Atilla Temiz, İstanbul: Sorun Yayınları, s. 31-76.

Zetkin, Clara (2010), “Kadınlar Lenin’e Ne Borçludur?”, *Lenin’in Bütün Dünya Kadınlarına Vasiyetleri*, çev. Atilla Temiz, İstanbul: Sorun Yayınları, s. 77-92.

Zetkin, Clara (2012), “Kadınların Kurtuluşu İçin”, *Clara Zetkin: Seçme Yazılar*, Philip S. Foner (ed.), çev. Aysin Önen vd., Ankara: Notabene Yayınları, s. 61-70.

Zetkin, Clara (2012), “Kadın Emeği ve Sendikal Örgütlenme”, *Clara Zetkin: Seçme Yazılar*, Philip S. Foner (ed.), çev. Aysin Önen vd., Ankara:Notabene Yayınları, s. 71-82.

Zetkin, Clara (2012), “Kadın Hakları İmza Kampanyasına Dair”, *Clara Zetkin: Seçme Yazılar*, Philip S. Foner (ed.), çev. Aysin Önen vd., Ankara: Notabene Yayınları, s. 83-98.

Zetkin, Clara (2012, “Çocuklarımızı Koruyalım”, *Clara Zetkin: Seçme Yazılar*, Philip S. Foner (ed.), çev. Aysin Önen vd., Ankara: Notabene Yayınları, , s. 115-126.

Zetkin, Clara (2012), “Kadınlara Oy Hakkı”, *Clara Zetkin: Seçme Yazılar*, Philip S. Foner (ed.), çev. Aysin Önen vd., Ankara: Notabene Yayınları, s. 135-146.

Zetkin, Clara (2012), “Tüm Ülkelerin Sosyalist Kadınlarına”, *Clara Zetkin: Seçme Yazılar*, Philip S. Foner (ed.), çev. Aysin Önen vd., ed. Philip S. Foner, Ankara: Notabene Yayınları, s. 185-188.

Zetkin, Clara (2012), “Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg Yaşamalı”, *Clara Zetkin: Seçme Yazılar*, Philip S. Foner (ed.), çev. Aysin Önen vd., Ankara: Notabene Yayınları, 196-201.

Zetkin, Clara (2012), “Müslüman Kadınlar Derneğinde”, *Clara Zetkin: Seçme Yazılar*, Philip S. Foner (ed.), çev. Aysin Önen vd., ed. Philip S. Foner, Ankara: Notabene Yayınları, s. 223-232.